

Daša Poredoš
Neuropsihijatrijska bolnica «Dr. Ivan Barbot» Popovača

Dragutin Ivanec
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

IZLOŽENOST RATNIM DOGAĐAJIMA I KVALITETA ŽIVOTA STARIJIH OSOBA U KUTINI I PETRINJI ¹

SAŽETAK

Ovim istraživanjem je obuhvaćeno 200 osoba starije životne dobi, od 60 godina i više na području Sisačko-moslavačke županije, odnosno gradova Petrinje i Kutine, tj. zajednica koje su bile «više» i «manje» izložene ratnim događajima. Cilj rada je utvrditi postoji li značajna povezanost između gubitaka u starijoj životnoj dobi i doživljaja kvalitete života starijih osoba.

U istraživanju se nastojao ispitati odnos i struktura gubitaka starijih osoba koje žive u zajednicama koje su bile različito izložene ratnim događajima na doživljaj kvalitete života, te povezanost izloženosti stresu i kvaliteta života starijih, uz osvrt na sociodemografske korelate ispitanika.

Na temelju dobivenih rezultata pokazalo se da obje skupine ispitanika žive osrednje, ni osobito dobro, ni osobito loše, pri čemu ispitanici iz Kutine procjenjuju da ipak nešto bolje, kvalitetnije žive. Ispitanici iz Petrinje koji živi u zajednici koja je bila «više» izložena ratnim događanjima u znatno većoj mjeri navode da su doživjeli gubitke koje karakterizira ratno i poratno vrijeme. Ispitanici iz Kutine koji žive u zajednici koja je bila «manje» izložena ratnim događanjima više navode da su doživjeli redovne životne gubitke. Obje skupine ispitanika doživjele su pogoršanje zdravstvenog stanja, kao i financijske poteškoće.

Pokazalo se da su stariji u progonoštvu, a sada i u situaciji povratništva suočeni s brojnim gubicima i izvorima stresa od kojih su najznačajniji gubitak doma i dosadašnjeg načina života, a kao najveće poteškoće ističu neizvjesnu budućnost i prisilnu promjenu životnih navika. Kumulativnim djelovanjem različitih stresora pojačava se osjećaj straha od neizvjesne budućnosti. Prisilne slike i dosjećanja na sve što su doživjeli od početka rata, pogoršano zdravlje i psihička napetost dodatno otežavaju ponovnu prilagodbu.

Ključne riječi: ljudi starije životne dobi, životni gubici (mirnodopski i ratni), kvaliteta života.

¹ Rad je sažeti prikaz magistarske radnje “Utjecaj gubitaka u starijoj životnoj dobi na doživljaj kvalitete života” obranjene u rujnu 2002. godine na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu

UVOD

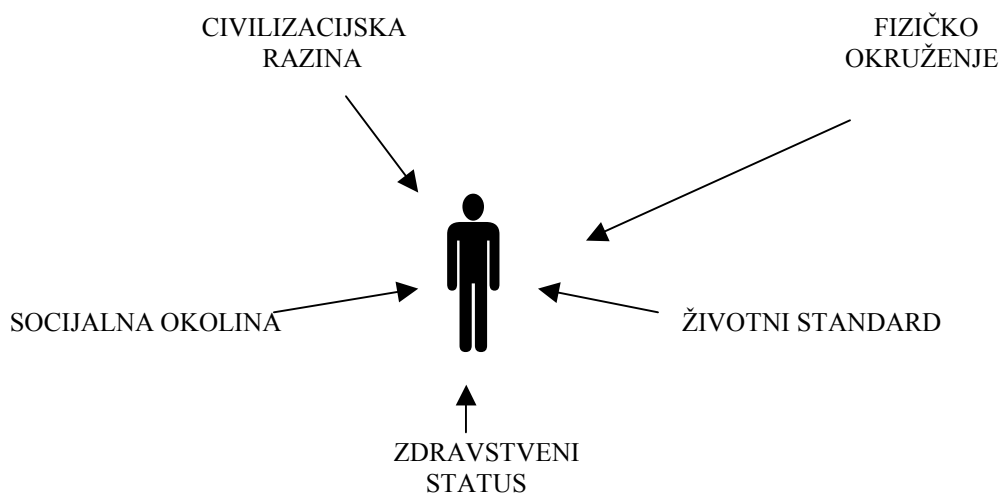
Okosnicu ovog rada čine stres i gubici u starijoj životnoj dobi, s osobitim naglaskom na stres i gubitke u ratnim uvjetima, kao i nužne procese prilagodbe na uvjete života u povratništvu i sadašnju kvalitetu života starijih osoba.

Prema popisu stanovništva iz 2001. godine RH ima 18,6% osoba starijih od 60 godina, a 1991. godine ih je bilo 15,7%. Broj starijih osoba u ukupnoj populaciji se povećava.

Još uvijek ne znamo odgovor na pitanje zašto starimo. Različite teorije starenja (biološke, psihološke, socijalne) tek djelomično zadovoljavaju naše spoznaje o tom procesu, a još niti iz daleka ne daju nadu da bismo smisljeno i svrhovito pokušali djelovati na tu pojavu (prema Despot Lučanin, 1998). Stariji ljudi jesu općenito osjetljiviji dio populacije a naročito jer se javljaju neke specifične okolnosti (stresori) koji mogu narušiti kvalitetu života. Najčešći stresovi i gubici u starijoj životnoj dobi su: umirovljenje, udovištvo, institucionalni smještaj, promjene zdravstvenog stanja, stresovi i gubici uvjetovani ratnim događanjima.

Kvaliteta života u starosti, iako povezana s tjelesnim zdravljem i funkcioniranjem, ne mora biti izravno ovisna o zdravstvenim čimbenicima. Neki stariji ljudi žive kvalitetno unatoč slabom zdravlju i obrnuto. Upravo posredujući čimbenici kao npr. psihološki i socijalni, imaju važnu ulogu u određivanju procesa starenja (Krizmanić i Kolesarić 1989.).

Kvaliteta života temelji se na subjektivnoj procjeni pojedinca. Na naš doživljaj kvalitete života utječu:

Rat, kao izvanredna situacija za gotovo sve ljude je stresan i mobilizira svakog pojedinca da se sa tom situacijom na neki način suoči putem različitih obrambenih sistema (Klain, 1992.; 1999). I u svakodnevnom životu svi smo doživjeli prijetnje, pritiske i sukobe što su u nama izazivali doživljaj osujećenosti, bijesa, ogorčenja, tjeskobe ili straha. U situaciji vrlo snažne i/ili dugotrajne izloženosti stresu (poput ratnih zbivanja), kojeg nismo bili u stanju efikasno ukloniti ili smanjiti, i najstabilniji ljudi osjećaju određene smetnje koje se mogu očitovati na tjelesnom, duševnom i na planu ponašanja, kao glavobolja, nesanica, nemir, tjeskoba, rastresenost, neodlučnost, potištenost, apatija, povlačenje, agresivnost, razdražljivost, pretjerano posezanje za hranom i pićem ili gubitak apetita. Okončanjem stresne situacije većina ljudi nalazi dovoljno unutarnje snage kojom nadvladava te smetnje i uskoro se vraća u stanje psihofizičke ravnoteže (prema Despot Lučanin, 1993.). No, u mirnodopskom životu poteškoće i nesreće ne događaju se odviše često. Suprotno tome ratno stanje predstavlja istodobnu intenzivnu i dugotrajnu izloženost opasnosti i doživljaj ugroženosti kod cijelog stanovništva koje se nalazi u ratnom okruženju. Sve ono što je ugrađeno u temelje pojma o sebi: posao, obitelj, prijatelji, dom, životni ciljevi i vrijednosti izloženo je razaranju i uništenju (prema Despot Lučanin, 1991.).

Stariji ljudi, kao skupina je najosjetljivija zbog ratnih gubitaka. Dok se djeca i odrasle osobe zrele dobi lakše usmjeruju ka pozitivnom mišljenju, uspješno okreću budućnosti, starije osobe sklonije su okretanju prošlosti, teže se mire s gubicima za koje vjeruju da su nenadoknadivi, povlače se, postaju dezorijentirani, gube nadu, prepuštaju se apatiji i depresiji. Ipak, i starijima se može pomoći da se prilagode novoj situaciji i da nađu smisao života koji im još predstoji. Prema Folkman, Lazarus i Novacki (1993.) načini suočavanja sa stresom kod starijih ljudi nisu drukčiji nego kod mlađih, a znatno im može pomoći i bogato životno iskustvo. Tako dugo dok su starije osobe sposobne koristiti one načine sučeljavanja s problemima koje su koristile i u mlađoj životnoj dobi, prilagodba će im biti lakša. Činjenica je da se stariji ljudi u ratu moraju istodobno sučeljivati i s očekivanim promjenama u socijalnim, kognitivnim i tjelesnim sposobnostima i s neočekivanim životnim promjenama izazvanim ratom, a sve to u životnoj dobi u kojoj imaju najmanje izvora i snage za uspješno rješavanje problema (prema Hooyman, Kiyak, 1996.).

U istraživanju «Psihosocijalna prilagodba na progonstvo u starijoj životnoj dobi» (Ajduković, 1994.) utvrđeno je da su stariji u progonstvu suočeni s brojnim gubicima i izvorima stresa od kojih su najznačajniji gubitak doma i dosadašnjeg načina života. Najveći broj prognanika procjenjuje da se u progonstvu snašao osrednje, a kao najveće poteškoće ističu neizvjesnu budućnost i prisilnu promjenu životnih navika. Očituju i brojne posttraumatske i stresne reakcija, pri čemu se najviše izdvajaju prisilne misli, psihosomatske poteškoće, psihička napetost, te poteškoće s pamćenjem i koncentracijom. Općenito, stariji se rjeđe izravno i aktivno suočavaju sa stresom, češće se kao strategijom suočavanja koriste povlačenjem i izbjegavanjem.

Stariji ljudi u kriznoj situaciji ne proživljavaju bitno drugačije osjećaje od mlađih ljudi. I oni osjećaju strah od gubitka voljenih osoba, terorizma, osjećaju tjeskobu zbog nesigurne budućnosti, bespomoćnost, bijes prema odgovornima, napetost, nervozu, preosjetljivost, nepovjerenje u druge ljude, zbunjenost – što činiti i kome vjerovati. Jedina razlika u doživljavanju krize između starih i mlađih ljudi je u tome što su neki osjećaji i problemi starijih naglašeniji zbog niza ostalih problema koji su inače prisutni u starijoj životnoj dobi. Osnovni problem starijih osoba je otežana prilagodba na nove, a osobito teže uvjete života što može dovesti do gubitka samopoštovanja koje je kod njih ugroženo već i samim statusom starijih osoba. Osim toga, problemi prilagodbe kod starijih su izraženiji zbog narušenih tjelesnih i psihičkih sposobnosti (prema Duraković, 1990.). Oni su vrlo često slabije pokretni, bolesni, osjetila su im oslabljena, usporeni su, teže pamte i teže se koncentriraju, rigidni su u svojim dnevnim navikama (prema Jović, 1999.). U njima poznatoj okolini i normalnoj situaciji to ih ne mora smetati – ako im je sve poznato i prilagođeno njihovim ograničenim sposobnostima. Oni se dobro snalaze i samostalno brinu o sebi. Nova nepoznata okolina i teško životno stanje čini starije osobe ovisnima, dezorijentiranima, apatičnima ili potištenima, može im se pogoršati zdravstveno stanje, lako gube nadu u onu kratku budućnost s kojom mogu računati. Na sve njihove uobičajene probleme nadovezuje se stanje stresa sa svim negativnim posljedicama. Podrška, poštovanje osobnosti i razumijevanje poteškoća pozitivno djeluju na samopoštovanje starije osobe, a što je ono više to je i prilagodba bolja (prema Rakovski i sur. 1994.).

Iako malobrojna, istraživanja o učinku rata na starije osobe provodila su se u Hrvatskoj u razdoblju neposrednog progonstva (Ajduković, 1995.).

Ono što nedostaje su istraživanja dugoročnog učinka rata i ratom uvjetovanih gubitaka. Stoga je intencija ovog istraživanja bila pokušati utvrditi kako su ratne okolnosti utjecale na kvalitetu života starijih osoba u poratnom periodu. Ovo istraživanje nema samo teorijsko-spoznajni značaj već je i pokušaj da upoznamo i dugoročne posljedice rata na ovu populaciju koja je i za vrijeme rata bila zanemarena. Usmjerit ćemo se na njihove ne samo zdravstvene i socijalne, već i psihološke potrebe i pokušati saznati kako starije osobe doživljavaju sebe u poratnom razdoblju, koje su im potrebe u ovoj složenoj životnoj situaciji.

METODOLOGIJA

Cilj istraživanja: s obzirom na značaj koncepta kvalitete života, relativnu malobrojnost istraživanja kvalitete života starijih ljudi, te specifičnosti rata, progonstva i povratka kao izvanjske okolnosti koja može značajno i dugotrajno utjecati na kvalitetu života, cilj ovog istraživanja je utvrditi stupanj kvalitete života starijih osoba različito pogođenih ratnim događanjima.

Problemi istraživanja:

- utvrditi stupanj kvalitete života starijih osoba
- ispitati strukturu gubitaka starijih osoba koje žive u zajednicama koje su bile «više» i «manje» izložene ratnim događanjima
- ispitati povezanost izloženosti stresu i kvalitete života starijih osoba

Model istraživanja: s obzirom na cilj i probleme ovog istraživanja u radu su korišteni komparativni i korelativni modeli istraživanja (Halmi, Žganec, 1993.). U istraživanju se nastojalo ispitati strukturu gubitaka starijih osoba koje žive u zajednicama koje su bile različito izložene ratnim događanjima na doživljaj kvalitete života. To može dati sliku stupnja kvalitete života starijih osoba na ispitivanom području nakon završetka rata.

Nezavisne varijable obuhvaćaju: sociodemografski status, objektivnu izloženost stresnim događanjima. Zavisne varijable obuhvaćaju: razinu doživljenog stresa i procjenu kvalitete života.

Uzorak ispitanika: ovo istraživanje obuhvaća 200 osoba starije životne dobi, od 60 godina života i više na području Sisačko-moslavačke županije, odnosno gradova Petrinje i Kutine. U svakom gradu u istraživanje je uključeno 100 osoba naznačene životne dobi, oba spola. Omjer muških i ženskih ispitanika je približno 40% : 60%. Radilo se o prigodnom uzorku.

Opravdano je bilo pretpostaviti da će gotovo svi ispitanici iz Petrinje, za razliku od ispitanika iz Kutine, imati prognaničko iskustvo i iskustvo neposredne izloženosti ratnim stradanjima. Istraživanje je provedeno od ožujka do svibnja 2000. godine.

Ovakav pristup omogućuje primjenu komparativnog i korelativnog modela istraživanja pri čemu će se razlikovanje skupine «više» i «manje» izloženih ratnim zbivanjima apriorno razlikovati temeljem mjesta boravka.

Mjerni instrumenti:

- a) Konstruiran je poseban anketni upitnik pod nazivom «Utjecaj gubitaka u starijoj životnoj dobi na doživljaj kvalitete života» koji sadržava 45 pitanja, uglavnom zatvorenog tipa (Ajduković, Poredoš, 2000.).
- b) Skala procjene kvalitete života prilagođena je prema Skali kvalitete života namijenjene za starije osobe (Krizmanić, Kolesarić, 1992.).

REZULTATI

OBJEKTIVNA IZLOŽENOST STRESNIM DOGAĐAJIMA

Tablica 1. Broj ispitanika koji su u posljednjih 10 godina bili izloženi raznim stresnim događajima od ukupnog broja od 100 ispitanih u svakom području, te značajnost razlike u učestalosti doživljavanja pojedinog stresnog događaja između stanovnika Petrinje i Kutine, testirana χ^2 testom.

STRESNI DOGAĐAJ	PODRUČJE		UKUPNO	%	χ^2
	PETRINJA	KUTINA			
napuštanje mjesta prebivališta	95	8	103	51,3	154,17**
razdvojenost od članova obitelji	86	23	109	54,8	79,30**
boravak u zbjegu ili org. smještaju	88	7	95	47,5	131,57**
oduzimanje ili uništavanje imovine	96	7	103	51,3	158,60**
nepovoljni stambeni uvjeti	89	19	108	54,0	98,63**
smrt člana uže obitelji	47	56	103	51,3	1,62
nestanak člana obitelji u Dom.ratu	42	10	52	26,0	26,61**
teška bolest, povreda člana obitelji	60	63	123	61,5	0,19
boravak čl. obitelji duže u bolnici	52	72	124	62,3	9,10**
prekomjerno pijenje alc. čl. obitelji	34	12	46	23,1	13,97**
svađe članova obitelji	37	46	83	41,7	1,52
neposred. izloženost smrtnim opas.	62	4	66	33,0	76,07**
nepos. izlož. fizič. i psihič. zlostav.	68	9	77	38,5	73,50**
zatoč. u neprijateljskom okruženju	51	11	62	31,0	37,40**
bolan medicinski zahvat	60	58	118	59,0	2,05
Pogoršanje zdravstvenog stanja	91	94	185	92,5	0,65
Siromaštvo, financijske poteškoće	90	83	173	86,5	3,02

Razina značajnosti:

** $p < 0,01$

* $p < 0,05$

Kako se iz tablice vidi kod više od 50% različitih stresnih događaja postoji statistički značajna razlika u broju stanovnika Petrinje i Kutine, koji su doživjeli neki stresni događaj u posljednjih 10 godina.

Iz prikazanih podataka je vidljivo da su stanovnici Petrinje u gotovo svim slučajevima gdje postoji statistički značajna razlika u učestalosti doživljaja pojedine stresne situacije bili više izloženi nego ispitanici iz Kutine, a to su uglavnom situacije koje su uzrokovane raznim događanjima.

Tablica 2. Aritmetičke sredine i standardne devijacije procjena intenziteta uznemirenosti uslijed doživljenih stresnih događaja za područje Petrinje i Kutine, te značajnost razlike testirane t- testom (N=200)

STRESNI DOGAĐAJ	P O D R U Č J E				t vrijednost	ZNAČAJNOST
	PETRINJA		KUTINA			
	aritmet.sredina	standard.dev.	aritmet.sredina	standard.dev.		
napuštanje prebivališta	2,82	0,629	0,24	0,818	24,91	0,001**
razdvojenost od članova obitelji	2,44	1,048	0,66	1,214	11,10	0,001**
boravak u zbjegu i org. smješt.	2,34	0,977	0,21	0,769	17,13	0,001**
oduzimanje ili uništav. imovine	2,71	0,671	0,21	0,769	24,49	0,001**
nepovoljni stambeni uvjeti	2,23	0,920	0,48	1,020	12,74	0,001**
smrt člana uže obitelji	1,33	1,433	1,53	1,403	-0,99	0,322
nestanak čl. obitelji u Domov. ratu	1,13	1,368	0,29	0,880	5,16	0,001**
teška bolest, povreda čl. obitelji	1,67	1,407	1,73	1,377	-0,30	0,761
boravak čl. obitelji duže u bolnici	1,40	1,393	2,08	1,315	-3,55	0,001**
prekomjerno pijenje alk. čl.ob.	0,91	1,307	0,36	0,980	3,42	0,001**
svađe članova obitelji	0,95	1,273	1,15	1,298	-1,10	0,273
neposred. izloženost smrt. opasnostima	1,74	1,404	0,10	0,503	11,00	0,001**
nepos. izlož. fizič. i psihič. zlostav.	1,94	1,377	0,27	0,863	10,28	0,001**
zatoč. u neprijatel. okruženju	1,45	1,452	0,32	0,920	6,57	0,001**
bolan medicinski zahvat	1,68	1,413	1,67	1,450	0,05	0,961
pogoršanje zdrav. stanja	2,57	0,891	2,66	0,768	-0,77	0,445
siromaštvo, financ. poteškoće	2,35	0,914	2,09	1,065	1,85	0,065
UKUPNI PONDERIRANI STRES	31,64	5,655	16,16	6,495	17,79	0,001**

Razina značajnosti:

** p<0,01; * p<0,05

Procjena intenziteta uznemirenosti za svakog ispitanika dobivena je na sljedeći način: ukoliko je ispitanik odgovorio da je doživio neki stresni događaj onda je u tom slučaju izračunat i ponderirani rezultat ovisno o procjeni ispitanika koliko je događaj za njega bio uznemirujući. Ukoliko je odgovor bio «nimalo» rezultat je bio 1, odgovor «malo» rezultat je bio 2, a ako je odgovor bio «vrlo» rezultat je bio 3.

Dakle, veći rezultat označava veću razinu subjektivnog stresa. Iz rezultata u tablici 2 vidljivo je da su ispitanici iz Petrinje bili izloženi većoj razini subjektivnog stresa. Baš kao i kod učestalosti stresnih događaja, tako se i kod intenziteta pokazalo gotovo isto stanje. Stanovnici Petrinje, u onim slučajevima gdje postoji statistički značajna razlika, procjenjivali su stresne događaje više uznemirujućim. A to su uglavnom stresovi koji su povezani s ranim događanjima. Takav se trend naravno odrazio i u ukupnom ponderiranom stresu, gdje su stanovnici Petrinje značajno jače procijenili stresnost pojedinih događaja.

Prilikom statističke obrade sve što je izračunato sa Skalama kvalitete života rekodirano je tako da veći broj na Skali znači (bolje, lakše i sl.) veći stupanj kvalitete života.

Tablica 3. Aritmetičke sredine i standardne devijacije rezultata na česticama Skale kvalitete života za područja Petrinje i Kutine, te značajnost razlike testirane t-testom

ČESTICA SKALE KVALITETE ŽIVOTA	P O D R U Č J E				t vrijednost	STUPNJEVI SLOBODE	ZNAČAJNOST
	PETRINJA		KUTINA				
	aritmet. sredina	standard. dev.	aritmet. sredina	standard. dev.			
zadovoljstvo dosadašnjim životom	3,07	0,94	3,53	0,77	-3,77	197	0,01**
odlazak djece iz roditeljskog doma	2,01	0,93	1,74	0,88	1,94	168	0,55
odlazak u mirovinu	2,53	1,21	2,49	1,15	0,26	143	0,80
doživljaj ratnih događanja	1,19	0,58	1,73	0,53	-6,81	197	0,01**
odnos društva prema starijim osobama	2,31	1,11	2,40	0,68	-0,69	198	0,50
podrška vlastite obitelji	2,76	1,04	3,28	0,84	-3,84	194	0,01**
zadovoljstvo vlastitom financ. situacijom	2,56	0,88	2,81	0,80	-2,10	198	0,04*
pripadnost osobama starije životne dobi	3,07	0,83	3,33	0,65	-2,46	198	0,01**
zadovoljstvo životom u posljednjih 10 god.	2,03	0,64	2,81	0,77	-7,75	198	0,01**
osjećanje nakon gubitaka	1,89	0,80	2,00	0,66	-1,05	198	0,30
dosadašnje ostvarenje životnih ciljeva	2,64	0,84	3,26	0,56	-6,10	198	0,01**
mogućnost ostvarenja onoga što do sada nisu	1,97	0,92	2,20	0,62	-2,06	198	0,04*
nastavak života sličnog sadašnjem	2,50	0,73	3,12	0,67	-6,25	198	0,01**
procjena vlastitog života u odnosu na vršnjake	2,78	0,57	2,96	0,60	-2,16	198	0,03*

Razina značajnosti:

** p<0,01

* p<0,05

Ispitanici iz Kutine u prosjeku procjenjuju svoje zadovoljstvo dosadašnjim životom uglavnom boljim, kao i podrškom vlastite obitelji, zadovoljniji su vlastitom financijskom situacijom, nešto su zadovoljniji svojim životom u posljednjih 10 godina, uglavnom su

zadovoljni dosadašnjim ostvarenjem svojih životnih ciljeva i želja, vjeruju i nadaju se da će od neostvarenog još što god i ostvariti, nastavkom života sličnim dosadašnjim uglavnom bi bili zadovoljni, a svoj život procjenjuju nešto boljim od života svojih prijatelja i vršnjaka. Uglavnom, sve statistički značajne razlike jesu u istom smjeru – stanovnici Kutine iskazuju veću kvalitetu života.

Što se tiče ispitanika iz Petrinje, može se općenito uočiti da oni nisu osobito «ni zadovoljni, ni nezadovoljni» svojim dosadašnjim životom, uglavnom su nezadovoljni odnosom društva prema starijim osobama, kao i podrškom vlastite obitelji, uglavnom su nezadovoljni svojim životom u posljednjih 10 godina, nisu osobito zadovoljni dosadašnjim ostvarenjem svojih životnih ciljeva i želja, uglavnom ne vjeruju u mogućnost ostvarenja onoga što do sada nisu ostvarili, ne bi osobito bili «ni zadovoljni, ni nezadovoljni» nastavkom života sličnog dosadašnjem, a vlastiti život procjenjuju nešto malo lošijim u odnosu na život svojih prijatelja i vršnjaka.

Povezanost razine izloženosti stresnim događajima i kvalitete života

Kao što su pokazale prethodne analize podataka ispitanici iz Petrinje doživjeli su veću količinu raznih stresnih događaja (tablica 1.), a također procjenjuju kvalitetu svog života slabijom od ispitanika iz Kutine. Stoga ćemo u sljedećim statističkim analizama razmotriti kolika je povezanost ukupne subjektivne izloženosti stresnim događajima s kvalitetom života za svaki uzorak.

Tablica 4. Povezanost između ukupnog ponderiranog rezultata svih stresnih događaja i procjene na česticama Skale kvalitete života posebno za Petrinju i Kutinu (Pearsonov koeficijent korelacije)

ČESTICA SKALE KVALITETE ŽIVOTA	RAZINA DOŽIVLJENIG STRESA	
	PETRINJA	KUTINA
zadovoljstvo svojim dosadašnjim životom	- 0,16	- 0,45 *
odlazak djece iz roditeljskog doma	- 0,33 **	- 0,27
odlazak u mirovinu	- 0,25 *	- 0,03*
ratna događanja na području RH	0,01	- 0,40 *
odnos društva prema starijim osobama	- 0,08	- 0,18
podrška vlastite obitelji	- 0,27 **	- 0,45
financijska situacija	- 0,32 **	- 0,44
činjenica o vlastitim godinama života	- 0,04	- 0,13
zadovoljstvo životom u posljednjih 10 godina	- 0,12	- 0,40*
osjećanje nakon nekog gubitka	- 0,15	- 0,24
zadovoljstvo dosadašnjim ostvarenjem želja	- 0,09	- 0,42*
procjena mogućnosti budućih ostvarenja	- 0,16	- 0,23 *
zadovoljstvo nastavkom života sličnog sadašnjem	- 0,09	- 0,44 *
usporedba vlastitog života s životom prijatelja	- 0,03	- 0,63 *

Razina značajnosti: ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Iz tablice se vidi da postoji nulta ili umjereno niska povezanost između ukupnog ponderiranog rezultata subjektivnog učinka svih stresnih događaja i procjene ispitanika na pojedinim česticama primijenjene skale.

Iz tablice 4. se vidi da su skoro svi statistički značajni koeficijenti korelacije negativnog predznaka što znači da oni koji stresne događaje procjenjivali kao teže iskazuju slabiju kvalitetu života. To znači da su oni ispitanici koji boljim procjenjuju npr. svoj dosadašnji život, bili izloženi manjem ukupnom učinku stresnih događaja.

RASPRAVA

Broj stresnih događaja te procjena njihove težine, pokazuju razlike između ispitanika Petrinje i Kutine. Vidi se da su Petrinjci značajno više opterećeni napuštanjem doma. Oko 95% ispitanika iz Petrinje u posljednjih 10 godina bilo je prisiljeno napustiti mjesto prebivališta. Ovaj broj obuhvaća stanovnike Petrinje i okolice koji su bili u progonstvu, te ljude iz Republike Bosne i Hercegovine koji su prognani iz svojih domova i sada naseljeni u Petrinji. Za sve njih ratom uvjetovano preseljenje bilo je vrlo traumatsko. U posebno teškom položaju bili su ispitanici iz Petrinje koji je nisu napuštali. Oni nerado govore o svojim emotivnim iskustvima za to vrijeme, što je sasvim razumljivo. To su uglavnom stariji ljudi, oko 80 godina života, bez bližih srodnika. Tek oko 8% ispitanika iz Kutine morali su napustiti mjesto svog prebivališta. Ovaj broj obuhvaća nekoliko starijih osoba prognanih iz R BiH, zatim one koji su se sa obiteljima «preventivno» na početku ratnih događanja otputili u inozemstvo, te nekoliko slučajeva onih koji su uslijed složenog zdravstvenog stanja ili smrti bračnog druga, te otežanog samostalnog života morali napustiti svoja domaćinstva na selu i doći živjeti sa djecom u grad. Ovi dodatni deskriptivni podaci samo potvrđuju da je stresnost napuštanja prebivališta bila izrazito veća kod onih iz Petrinje.

Slično je i s razdvajanjem od obitelji. Oko 86% ispitanika iz Petrinje bilo je razdvojeno od članova uže obitelji. Uzrok razdvajanja je poglavito rat i događanja u vezi s progonstvom, kao i procesom povratka, iako je dio ispitanika, s obzirom da se radi o osobama starije životne dobi, ostao sam, primjerice zbog smrti bračnog druga ili odlaska djece iz roditeljskog doma što je također odvajanje od članova obitelji. Oko 23% ispitanika iz Kutine doživjelo je razdvajanje. Ovaj broj obuhvaća one osobe prebjegle iz R BiH čiji su članovi obitelji više puta tijekom ratnih godina bili razdvojeni, pa ponovo spojeni, te oni ispitanici čija su djeca uslijed školovanja, sklapanja bračne zajednice, zapošljavanja u drugom mjestu ili sl. napustila roditeljsku kuću. S obzirom da razdvajanjem dolazi do narušavanja obiteljske homeostaze, nove podjele uloga i nužne prilagodbe na nove životne situacije, rezultat, da je to razdvajanje u prosjeku procijenjeno kao teže kod Petrinjaca, jest sasvim očekivan.

Oko 88% ispitanika iz Petrinje bilo je boravilo u zbjegu ili organiziranom smještaju kao prognanici. Manji dio njih, oko 12% odmah je bilo smješteno i prihvaćeno kod bližih ili daljih srodnika. Iz razgovora s njima moglo se saznati da poneki od njih nisu ostvarili status prognanika, već neposredno nakon napuštanja prebivališta bivaju prijavljeni na adresu (novog udomitelja) srodnika koji ih je primio. To su bili građani pravoslavne vjeroispovijesti, koji ističu da su djelomičnom promjenom identiteta htjeli *pobjeći* od svog porijekla, ne biti *državi na teret* i tako na neki način sakriti se od mogućih komplikacija. Svi oni iz tog razdoblja navode mnoga traumatska iskustva. Dio ispitanika iz Kutine koji su «preventivno» napustili svoje domove također se smatraju prognanicima. Stoga je značajna razlika u stresnosti zbog napuštanja doma, između Petrinje i Kutine isto tako logična.

Što se tiče problema s oduzimanjem imovine, to je bio čest slučaj kod ispitanika iz Petrinje. Mnogi navode kao posebno uznemirujuće događaje situacije kada su morali neprijateljskoj vlasti potpisivati ugovore o davanju vlastite imovine na raspolaganje vojsci ili tada aktualnom poretku - kako bi tim činom kupili slobodu napuštanja okupiranog teritorija. I dio ispitanika iz Kutine napustili su svoju imovinu, ali su razlozi ipak bili nešto drugačiji. Primarno to je bilo zbog zdravstvenih ili egzistencijalnih poteškoća pa su otišli živjeti kod djece. Oni osobno to također smatraju doživljajem gubitaka imovine. U ovom slučaju se radi o mirnodopskom, situacijski uvjetovanom gubitku imovine koji također djeluje vrlo uznemirujuće. Sama promjena okruženja u kojem je starija osoba naučila živjeti predstavlja značajan stres i zahtijeva nove prilagodbe. Može se reći da je kod obje skupine ispitanika oduzimanje (napuštanje) imovine doživljajno vrlo uznemirujuće. Ali s obzirom na okolnosti i brojnost takvih slučajeva, očekivano je da je to značajno teži problem kod onih iz Petrinje, što je i pokazano u našim rezultatima.

Nije bilo statistički značajne razlike u tome kako dvije skupine procjenjuju stresnost zbog smrti užeg člana obitelji. Kako se radi o osobama starije životne dobi, neminovno se događa i smrt bliskih članova obitelji. No, ako je ona očekivana (redovna) s obzirom na godine, pojedinac ima dovoljno vremena i potencijala da se pripremi i za takvu životnu situaciju. Dolazi li do smrti iznenada, nasilno, npr. uslijed rata, žrtve nisu selekcionirane (samo oni stariji ili bolesni), nego se nalaze u svim životnim kategorijama. U obje skupine podjednak je broj ispitanika doživio smrt bliskog člana obitelji. Poglavitno se radi o bračnom drugu.

Više je ispitanika iz Petrinje doživjelo i smrt djeteta, unuka, braće ili sestara, te drugih srodnika. Mnogi od njih stradali su uslijed ratnih događanja. Ispitanici iz Kutine uglavnom su doživjeli smrt bračnog druga, najčešće uslijed godina života ili duže bolesti, braće i sestara sličnih godina života, te rijetko djece koja su najčešće umirala uslijed bolesti, prometne nesreće ili u ratnim događanjima u obrani domovine. Za obje skupine ispitanika gubitak člana obitelji vrlo je uznemirujući, ali ne postojanje statistički značajne razlike moglo bi se prvenstveno pripisati učestalosti. Ukupno gledajući podjednaka je učestalost smrtnog ishoda u obje ispitivane skupine (vidi tablicu 1).

Oko 42% ispitanika iz Petrinje doživjelo je nestanak ili nepoznatu sudbinu člana obitelji u Domovinskom ratu. Kako su mnoge obitelji bile razdvojene ili su još uvijek, mnogi članovi sudjelovali u obrani domovine, ovaj izvor stresa bio je vrlo uznemirujući za Petrinjce. Ispitanici iz Kutine čiji su članovi obitelji sudjelovali u Domovinskom ratu, duže vremena boravili na raznim bojišnicama s ne redovitim kontaktima s obitelji, također navode veliku uznemirenost uslijed nepoznate sudbine najbližih, ali je taj broj značajno manji nego kod onih iz Petrinje, pa je stresnost tog čimbenika značajno naglašena kod onih iz Petrinje.

Podjednak broj ispitanika obiju skupina doživio je tešku bolest ili povredu člana obitelji. Ispitanici iz Petrinje češće navode ranjavanja i oštećenja od minsko-eksplozivnih sredstava tijekom rata, ali i nakon povratka, dok ispitanici iz Kutine više navode uobičajena somatska oboljenja. Obje skupine ispitanika na neki način se žale na učestale promjene raspoloženja, što također smatraju bolešću. Podjednak broj ih spomenuto doživljava malo uznemirujuće, dok većina 47-48% vrlo uznemirujuće. S obzirom da se u ovom pitanju mogu miješati i «mirnodopski» i ratni rizici teških bolesti, nepostojanje razlike između dviju skupina ne mora odražavati specifičnu pripadnost regiji manje ili više zahvaćenu ratom.

Veći broj ispitanika iz Kutine, oko 72% navodi da je doživio boravak člana obitelji dulje vremena u bolnici. Pod tim podrazumijevaju odsustvo najbližih i njihovo bivanje u raznim zdravstvenim ustanovama uslijed niza komplikacija: liječenja akutnih i kroničnih oboljenja, saniranja nezgoda zadobivenih u prometnim nesrećama, održavanja trudnoće i porođaja, liječenja od ovisnosti od alkohola, rehabilitacije i sl. Njihovo im je odsustvo vrlo uznemirujuće.

Ispitanici iz Petrinje uslijed svih traumatskih iskustava koja su doživjeli ne pridaju tako veliku važnost komplikacijama koje navode Kutinjani, iako je i kod njih oko 50% bližnjih bilo dulje vremena hospitalizirano. Za njih je takvo iskustvo nešto manje uznemirujuće. Ovo je jedan od dva stresnih događaja koje su Kutinjani procijenili negativnije u odnosu na one iz Petrinje. To može biti iz razloga da se u spomenutom prigodnom uzorku, stvarno dogodio nekoliko slučajeva gdje su ispitanici takvu situaciju procijenili kao doživljajno vrlo uznemirujuću što je moglo odvući procjenu u jednom smjeru. Takvoj interpretaciji, o mogućoj specifičnoj ulozi mogućih težih slučajeva govori i ne postojanje statistički značajne razlike u samoj učestalosti takvih događaja (vidi tablicu 1). Drugo moguće obrazloženje jest da takve «mirnodopske» probleme oni iz Petrinje nešto podcjenjuju, jer su «očvrsnuli» zbog sličnih iskustava koje su proživjeli, a kojih je kod onih iz Kutine bilo manje.

Oko 23% ukupnog broja ispitanika imaju članove obitelji koji prekomjerno piju alkoholna pića. To je stalno prisutan problem današnjice i široko rasprostranjen na svim područjima naše zemlje. Pa ipak, veći broj ispitanika iz Petrinje navodi postojanje prekomjernog pijenja alkohola u obitelji, a isto tako i stresnost zbog te navike članova obitelji je veća kod onih iz Petrinje. Alkohol prividno pruža bijeg iz stvarnosti i ljudi opterećeni raznim problemima lako mu podlegnu, a što indirektno može biti indikator prijašnjih ratnih događanja, koja su bila izraženija na području Petrinje. Ispitanici iz Kutine navode nešto manju nazočnost naznačenog problema. Važno je ipak pripomenuti da apsolutne vrijednosti stresnosti tog čimbenika je ipak manja u odnosu na ostale (vidi tablicu 2).

Oko 62% ispitanika iz Petrinje navodi da su doživjeli iskustvo neposredne izloženosti smrtnim opasnostima. To je vrlo traumatizirajuće iskustvo. Progonstvo, zatočeništvo, neizvjesna budućnost, nesigurnost i beznadežne česte su situacije u kojima su se nalazili Petrinjci. Intenzitet strahota se povećava kada su u pitanju starije osobe, ovisnije o tuđoj pomoći, manje pokretne i nesamostalne, te sporije u reagiranju. Ispitanici iz Kutine koji su kao prognanici došli iz R BiH također navode postojanje naznačenog iskustva. Veći broj ispitanika koji su imali takva iskustva, njih oko 78% navodi da im je to bilo vrlo uznemirujuće. Značajna razlika između Petrinje i Kutine gotovo se sigurno može pripisati upravo ratnim događanjima.

Nadalje, povezano i s prethodnim pitanjem, oko 68% ispitanika iz Petrinje navodi da je bilo neposredno izloženo fizičkom ili psihičkom zlostavljanju. Dobro su poznate situacije iznuđivanja napuštanja obiteljskog ognjišta, prijetnje, nacionalistička netolerancija u školama, na radnim mjestima, među susjedima ili čak članovima šire obitelji. Sve to djeluje na pojedinca da donese odluku o napuštanju doma i odlaska u progonstvo. Zlostavljanja starijih osoba su česta u ratnim događanjima. Najviše starijih ljudi ostajalo bi na okupiranim područjima, dakle bili bi dostupni neprijatelju i u najmanjoj su mogućnosti pružati otpor. A ljudima s agresivnim porivima, kojih je u ovom ratu bilo napretek, upravo su takve žrtve najpotrebnije. Izloženost fizičkom i psihičkom zlostavljanju je na žalost prisutna i u mirnodopskim uvjetima. Često je prisutno nasilje nad starijim članovima u obitelji. Ono može biti brutalno i ponižavajuće. Kod žrtve ruši pozitivnu sliku o sebi, dovodi do mnogih psihosomatskih poremećaja, osjećaja krivnje i sl. Obje skupine ispitanika navode da su im takva iskustva vrlo uznemirujuća. Ipak, razlika u intenzitetu uznemirenosti između opažanih skupina u ovom slučaju je vrlo uočljiva, i gotovo sigurno uvjetovana ratnim zbivanjima.

Polovica ispitanika iz Petrinje navodi da su doživjeli traumatsko iskustvo zatočenosti u neprijateljskom okruženju. Neki od njih bili su duže vremena u Petrinji, dok su drugi bili okruženi u bijegu na Gvozd gori. Uz prognanike iz R BiH pet ispitanika iz Kutine svoju nesređenu obiteljsku situaciju uspoređuju sa neprijateljskim okruženjem. Nesređene obiteljske ili partnerske odnose iz kojih uslijed nemoći, godina života, slabije socio-ekonomske situacije i ovisnosti o drugima, ispitanici su vjerojatno uspoređivali sa zatočeništvom, na što se primarno nije mislilo formulirajući pitanja u upitniku. Navode situacije u kojima im je bilo ograničeno kretanje, funkcioniranje i samostalan život. Za obje skupine ispitanika zatočeništvo, kakvo ono bilo, predstavlja vrlo uznemirujuću traumatsku situaciju. Ipak pri interpretaciji dobivene značajne razlike, mora se primarno naglasiti da je razlika nastala ipak zbog ratnih djelovanja, kojima su oni iz Petrinje bili više izloženi, pa samim time i realno zatočeni, protiv svoje volje.

Podjednak broj ispitanika obiju skupine u posljednjih 10 godina je doživjelo bolan medicinski zahvat. Često se intenzivira i strahom od smrti, odnosno bespomoćnosti i ovisnosti o drugima. Iz razgovora sa ispitanicima moglo se saznati da su im osobito bile traumatične amputacije ekstremiteta.

U proces rekonvalescencije i rehabilitacije uz bolesnika trebaju biti uključeni i članovi njegove obitelji kao značajna podrška i oslonac. Uglavnom su navedeno ispitanici doživjeli vrlo uznemirujuće. Kako se radi o osobama starije životne dobi razumljivo je da su u posljednjih deset godina doživjeli pogoršanje zdravstvenog stanja. Prisutni su mnogi psihosomatski poremećaji o kojima sam već nešto rekla. Pogoršanje zdravstvenog stanja za obje skupine ispitanika vrlo je uznemirujuće.

Uslijed pogoršanja općeg gospodarskog stanja u zemlji, rata i poraća ispitanici obiju skupina, njih oko 86% navode i doživljaj siromaštva odnosno financijskih poteškoća. Ovaj problem nešto je izraženiji kod ispitanika iz Petrinje. Oko 42% ispitanika navodi da su im financijske poteškoće malo uznemirujuće, dok 57% navodi da su im iste vrlo uznemirujuće.

Istodobno doživljavanje većeg broja stresnih događaja je upravo specifičnost ratne situacije u odnosu prema mirnodopskoj, kad se neugodni životni događaji obično javljaju jedan po jedan (Cohen-Sachs, 1993.). Stariji ljudi, koji su već zbog svoje dobi bolesniji i slabije otporni zbog opadanja psihofizičkih sposobnosti, mnogo će teže podnijeti toliku količinu stresa. Zbog toga bi posebno starije prognanike prilikom zbrinjavanja ili povratka trebalo zaštititi od novih, dodatnih stresora koji se mogu predvidjeti.

Neočekivane životne promjene u starijoj dobi (npr. gubitak doma u starosti) izazivaju veći stres nego očekivane (npr. bolest supružnika). Mnogi stariji povratnici slabije su pokretni, osjetila su im oslabljena, sporiji su, teže pamte i teže se koncentriraju. To je sve povezano s tim da su rigidniji u svojim dnevnim navikama i načinu života. U situaciji kao što je povratništvo otežana prilagodba na nove okolnosti življenja, koja prvenstveno proizlazi iz opisanih promjena karakterističnih za starenje, može dodatno pridonijeti njihovom gubitku samopoštovanja i samopouzdanja.

Najznačajniji izvori stresa u povratništvu su ponovno suočavanje s prostorom na kojem su doživjela traumatska iskustva, te vraćanje misli i sjećanja na to teško životno razdoblje, razdvojenost obitelji, gubitak socijalne mreže i nedostatak socijalne podrške, neodgovarajući način smještaja, ponovna promjena načina života (ruralno-urbano-ruralno iskustvo), pomanjkanje zdravstvene skrbi i slično. Stariji povratnici moraju ponovo mijenjati svoje navike, što im je znatno teže nego mladim ljudima. Suočeni su s gubitkom socijalnih uloga, životnih ciljeva i nade da još jednom mogu izgraditi svoj život od početka, sad kad su na kraju.

To ponekad teže prihvaćaju od materijalnih gubitaka. Starijima, naročito u ruralnim područjima, znatno više nedostaje njihovo imanje i životinje kakvo i koje su nekad imali. To upućuje na činjenicu da teže doživljavaju promjenu načina života nego povratnici mlađe dobi. Specifični problemi prilagodbe starijih na povratak u područja od kuda su bili protjerani proizlaze iz toga što se tu radi o neočekivanom događaju u toj životnoj dobi, koji je povezan sa svim ostalim problemima vezanim uz starenje (zdravstvenim, psihičkim i socijalnim) i situacijom koja zahtjeva suočavanje s nekim stresorima kroz dulje vrijeme, a možda i do kraja života (gubitak obitelji i doma). To sve jasno upućuje na to da je starijima u povratništvu nužno pružiti odgovarajuću podršku i stručnu pomoć. Rezultati o količini stresnih događaja, te o subjektivnoj procjeni uznemirenosti do koje su doveli vrlo jasno govore da je područje više zahvaćeno ratom bilo značajno opterećenije i sa značajno više stresa. To se dakako može onda odraziti i na kvalitetu života tih različitih skupina ispitanika.

Analizirajući rezultate Skale procjene kvalitete života vidljivo je da su ispitanici iz Kutine uglavnom procjenjuju tu kvalitetu višom nego ispitanici iz Petrinje. Na svim skalama gdje postoji statistički značajna razlika (vidi tablicu 3) ona je uvijek u tom smjeru. Kutinjani su zadovoljniji svojim dosadašnjim životom, podrškom vlastite obitelji, zadovoljniji su vlastitom financijskom situacijom, nešto su zadovoljniji svojim životom u posljednjih 10 godina, uglavnom su zadovoljni dosadašnjim ostvarenjem svojih životnih ciljeva i želja, nadaju se još pokojem ostvarenju neostvarenog i s nastavkom sličnog života bili bi uglavnom zadovoljni. Svoj život procjenjuju nešto boljim od života svojih prijatelja i vršnjaka.

Ispitanici iz Petrinje nisu osobito ni zadovoljni, ne nezadovoljni svojim dosadašnjim životom, odlazak djece iz roditeljskog doma su uglavnom teško doživjeli kao i svoj odlazak u mirovinu, ratna događanja na području RH su vrlo teško doživjeli, uglavnom su nezadovoljni odnosom društva prema starijim osobama kao i podrškom vlastite obitelji, financijskom situacijom su uglavnom nezadovoljni, teže doživljavaju činjenicu da su osobe starije životne dobi, nezadovoljni su svojim životom u posljednjih 10 godina, uglavnom su nezadovoljni dosadašnjim ostvarenjem svojih životnih ciljeva i želja, vrlo su pesimistični glede budućnosti i bili bi uglavnom nezadovoljni nastavkom života koji bi bio sličan postojećem.

Načelno, bez obzira na postojanje razlika između dviju skupina, može se primijetiti da su prosječne vrijednosti na pojedinim skalama kvalitete života u rasponu od 1,5 do 3,5 (raspon je od 1-5, gdje 5 znači vrlo pozitivne a 1 negativne vrijednosti kvalitete života).

Nema niti u jednoj skupini u prosjeku ekstremno visokih vrijednosti, što je djelomično i očekivano zbog dobi ispitivanih osoba. No isto tako treba spomenuti da u skupini iz Petrinje na nekim skalama prosječne vrijednosti zalaze u opće pozitivne procjene, što znači da rat nije definitivno «dokrajčio» moguću kvalitetu života. Razlike koje su pronađene među skupinama, najvjerojatnije su odraz ratnih stradanja. Jer one su sustavne i redovito lošije u skupini iz Petrinje, koja je bila značajno više opterećena ratnim zbivanjima. Da ratno okruženje može imati takve loše posljedice po kvalitetu života čini se sasvim logičnim i očekivanim. Ovo je istraživanje to jasno potvrdilo. Naravno da je kvaliteta života, kako je mjerena i u ovom istraživanju, subjektivni konstrukt, i ne mora odražavati neke «objektivne» situacije, one ipak jesu čimbenik kvalitete življenja. Naravno da je subjektivna procjena situacije najvažnija. U tom smislu broj stresnih događaja i njihova percipirana stresnosti je važna. No ne i presudna. Takvoj interpretaciji govore u prilog i povezanosti stresnih događaja, tj. procjene njihove stresnosti i kvalitete života. Kako se može vidjeti u tablici 4, te povezanosti nisu impresivne, odnosno većina njih je nulta. One koje i jesu statistički značajne su i negativne po svom predznaku, što je logično i očekivano. Oni koji su doživjeli više stresova, odnosno životne situacije u procijenili više stresnim, imaju i nešto manju kvalitetu života. U kombinaciji s spomenutim značajnim razlikama u kvaliteti življenja između dviju ispitivanih skupina, koje su jasno pokazale da su ratna zbivanja imala utjecala na kvalitetu života, moglo bi se reći da niz ostalih (osobnih) faktora koji nisu povezani s ratom ima isto tako važnu ulogu. Odnosno, rat sam po sebi ne mora drastično narušiti kvalitetu života. Da bi zaključci iz ovog istraživanja bili općenitiji, bilo bi dobro ove rezultate usporediti s nekim koji nisu uopće u kontekstu ratnih zbivanja. Iako Kutina nije bila tako direktno uključena u rat kao Petrinja, ipak je u cijeloj Hrvatskoj rat bio izvor stresa za sve njezine stanovnike, to više što su stanovnici bili bliže ratu. Relativni odnosi u količini stresnih događaja i kvaliteti života između ljudi iz Petrinje i Kutine, koji su bili ispitani ovim istraživanjem pokazuju da je rat ostavio loše posljedice na starije ljude, i to više što su posljedice rata bile izravnije.

Procjene kvalitete života starijih osoba pomoću Skale kvalitete života moglo bi pripomoći iznalaženju specifičnih planova i programa koji bi omogućili razvoj i primjenu modela cjelovite zdravstvene i psihosocijalne skrbi za starije ljude. Primjenom naznačene Skale možemo relativno brzo i jednostavno prepoznati osobite potrebe i probleme starijih osoba.

ZAKLJUČAK

Iz dobivenih rezultata vidimo da je procjena kvalitete života kod obje skupine osrednja, ni osobito dobro, ni osobito loše, pri čemu ispitanici iz Kutine procjenjuju da ipak nešto bolje, kvalitetnije žive. Obje skupine ispitanika procjenjuju vlastiti život podjednako u odnosu na život svojih vršnjaka. Kako su uglavnom nezadovoljni odnosom društva prema starijim ljudima i uglavnom ne vjeruju da će do kraja svog životnog vijeka ostvariti ona nastojanja i želje koje do sada nisu, može se reći da kvaliteta života osoba starije životne dobi i nije na zavidnoj razini, te da se više radi o tzv. preživljavanju, nego normalnom, ili čak uspješnom starenju.

Ispitanici iz Petrinje koji živi u zajednici koja je bila «više» izložena ratnim događanjima u znatno većoj mjeri navode da su doživjeli gubitke koje karakterizira ratno i poratno vrijeme, poput prisilnog napuštanja mjesta prebivališta, razdvojenosti od članova obitelji, boravak duže vremena u zbjegu ili organiziranom smještaju itd., što se vjerojatno odrazilo i na kvalitetu života koja je kod njih načelno procijenjena lošijom.

Obje skupine ispitanika doživjele su pogoršanje zdravstvenog stanja, kao i financijske poteškoće, što je i očekivano, jer je to načelno redoviti pratilac ljudi te životne dobi. Iz dobivenih rezultata je vidljivo da su kod ispitanika iz Petrinje znatno prisutniji *ratni* gubici što je bilo i za očekivati s obzirom na sva događanja u proteklih 10 godina koja su zadesila stanovništvo toga kraja. Iz mnogih primarno ratnih gubitaka razvile su se s vremenom i ostale poteškoće (i gubici) poput pogoršanja zdravstvenog stanja i sl. čije će posljedice osobe starije životne dobi još dugo osjećati.

Pokazalo se da su stariji u progonstvu, a sada i u situaciji povratništva suočeni s brojnim gubicima i izvorima stresa od kojih su najznačajniji gubitak doma i dosadašnjeg načina života, a kao najveće poteškoće ističu neizvjesnu budućnost i prisilnu promjenu životnih navika. Očituju i brojne posttraumatske poteškoće i stresne reakcije, pri čemu se najviše izdvajaju prisilne misli, psihosomatske poteškoće, psihička napetost, otežano zaspu i provedu noć uz učestala buđenja, te poteškoće s pamćenjem i koncentracijom.

Stresne situacije uz mnoga somatska oboljenja izazivaju i psihičke poremećaje. Čak 51,5% ukupnog broja ispitanika (s nešto izraženijom prisutnošću kod ispitanika iz Petrinje) navode nazočnost raznih psihičkih poteškoća. Napetost, uznemirenost, nesigurnost i razdražljivost čine nas nezadovoljnima, pa tako i svoj život doživljavamo manje kvalitetnim.

LITERATURA:

1. Ajduković, D. (1993.) **Psihološke dimenzije progonstva**. Zagreb: Alinea, 25-123.
2. Ajduković, M. (1994.) Nasilje u obitelji – pravni, psihološki i socijalni aspekti. U: **Zbornik radova «Naša obitelj danas»**. Zagreb: Ministarstvo rada i socijalne skrbi, 47-59.
3. Ajduković, M. (1995.) Društvena skrb o starijim osobama – izazov 21. stoljeća, U: **Starost i starenje – izazov današnjice. Savjetovanje – Makarska**, 97-102.
4. Ajduković, M., Poredoš, (2000.) D. **Anketni upitnik «Utjecaj gubitaka u starijoj životnoj dobi na doživljaj kvalitete života»**. Zagreb.
5. Brandtstadter, J., Grave, W. (1994.) The aging self: stabilizing and protective processes. *Journal of Clinical Psychology*, 14, 52-80.
6. Cohen, F. (1995.) Measurement of coping. U: Kasl, S.V., Cooper, C.L. (ur); **Research Methods in stress and health psychology**. Chichester: John Wiley & Sons; 283-305.
7. Cohen-Sachs, B. (1993.) Coping with the stress of aging – creatively. **Stress Medicine**, 9, 45-49.
8. Despot Lučanin, J. (1991.) Ličnost starije osobe i prilagodba na rat. U: Krizmanić, M. i sur. (ur); **Psihologija i psiholozi u obrani domovine**. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu - Odsjek za psihologiju, Viša medicinska škola, Ured za prognanike i izbjeglice, 69-72.
9. Despot Lučanin, J. (1993.) Izloženost stresu starijih osoba. U: Ajduković, D. (ur); **Psihološke demnzije progonstva**. Zagreb: Alinea,, 115-116.
10. Despot Lučanin, J. (1998.) **Longitudinalna studija povezanosti psiholoških, socijalnih, i funkcionalnih čimbenika u procesu starenja (doktorska disertacija)**. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
11. Duraković, Z. (1990.) **Medicina starije dobi**. Zagreb: Medicinska naklada.
12. Folkman, S., Lazarus. R.S., Novacki, J. (1993.) Osobitosti suočavanja sa stresom u starosti. U: Ajduković, D. (ur); **Psihološke dimenzije progonstva**. Zagreb: Alinea, 118-120.

13. Fry, P.S. (1989.) Mediators of stress in older adults: conceptual and integrative frameworks. **Canadian Psychology**, 30(4), 636-647.
14. Halmi, A., Žganec, N. (1993.) **Istraživanje i evaluacija u socijalnom radu - metodološka hrestomatija**. Zagreb: Sveučilišna tiskara.
15. Hooyman, S., Kiyak, J. (1996.) The Mechanisms of Defence. U: **International Journal of Geriatric Psychiatry**; 11, 17-23.
16. Jović, N.I. (1999.) Kasnija životna dob. U: Klain, E. (ur); **Psihološka medicina.**, Zagreb: Golden marketing, 221-231.
17. Klain, E. (1992.) **Ratna psihologija i psihijatrija**. Zagreb: GSSRH.
18. Klain, E. (1999.) **Psihološka medicina**. Zagreb: Golden marketing.
19. Krizmanić, M., Kolesarić, V. (1989.) Pokušaj konceptualizacije pojma «kvaliteta života». **Primijenjena psihologija**, Zagreb, 10: 5-11.
20. Krizmanić, M., Kolesarić, V. (1992.) **Priručnik za primjenu Skala kvalitete života**. Jastrebarsko: Naklada Slap, 3-20.
21. Rakowski, W., Wilcox, V. (1994.) Integrating self-rated health and social involvement for the examination of mortality among older persons. **Omega Journal of Death and Dying**, 2, 95-111.
22. Žganec, N. (1995.) Važnost socijalnih mreža za socijalni rad sa starima. U: **Starost i starenje – izazov današnjice, Savjetovanje – Makarska**, 151-155.

Daša Poredoš
The Hospital of Neuropsychiatry “Dr. Ivan Barbot” Popovača

Dragutin Ivanec, Faculty of Philosophy, Department of Psychology

THE EXPOSURE TO THE WAR AND THE QUALITY OF LIFE OF THE ELDERLY IN KUTINA AND PETRINJA.¹

SUMMARY

This research comprised 200 elderly people, from the age of 60 upwards on the territory of the County Sisačko-Moslavačka, the cities Petrinja and Kutina to be more precise; that is, the communities that were “more” or “less” exposed to the war events. The aim of the research was to establish whether there had been the significant connection between the loss of the elderly to the self-assessment of the quality of life.

Through the research the attempt was to examine the influence and structure of the loss of the elderly, who live in the communities that were differently exposed to the war events, to the self-assessment of the quality of life, and the connection with the stress and the quality of life of the elderly, with the attention to the socio-demographic correlation of the examinees. This way, we get the whole picture of the present degree of the quality of life of the elderly on the territory in question.

The results of the analysis show that both groups of the examinees live in the mediocre manner, not particularly good or particularly bad. Here, the examinees from Kutina admit that they have a better-quality life. People from Petrinja who live in the community which was “more” exposed to the war events, more than the others say that they suffered losses characterised by the war and post-war time. Examinees from Kutina who live in the community that was “less” exposed to the war say that they have experienced regular life losses. Both groups experienced the worsening of health, as well as financial difficulties.

The research has also shown that the elderly during the exile, and even now, face numerous losses and causes of stress, the most significant ones being the loss of their home and the previous way of living. The greatest problem for them is uncertain future and forced change of their life habits. Unwanted images and remembering all the things they have experienced since the beginning of the war, bad health and physical tenseness make the readjustment more difficult.

Keywords: the elderly, loss (during the peace and war), the quality of life

¹ This work is a summary of a MD theses “The effect of the loss of the elderly to the self-assessment of the quality of life”, presented in September 2002 at the University of Zagreb, the Faculty of Medicine.